

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – ДО: Київський інститут соціальних досліджень, 2003.
2. Гендерний розвиток в Україні: реалії і перспективи. United Nations Development Programme un Ukraine, 2003.
3. www.cvk.gov.ua
4. Оксамитна С. Гендерні відносини кризь призму громадської думки в Україні та світі // Гендерна перспектива / Упорядник В. Агеєва. – К.: Факт, 2004. – С. 135-148.

Анотація

Развитие демократии и гражданского общества в современной Украине нуждается в обеспечении таких базовых ценностей как: свобода, справедливость, равенство. В статье проанализированные основные гендерные стереотипы в современной Украине, которые тормозят формирование демократического мировоззрения.

Скальський В.

**СУСПІЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ОЧІКУВАННЯ
УКРАЇНЦІВ-КАТОЛІКІВ В 1917 РОЦІ**

Попри те, що в історіографії Українській революції 1917 – 1921 рр. присвячено чимало наукових праць, практично не дістало висвітлення питання релігійного визволення. Дослідники, як правило обмежуються згадками про наявність свободи віросповідань в період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії або ж говорять про православ'я, тоді як інші конфесії, в тому числі католицизм залишаються поза увагою. Такими є дисертаційні дослідження Т. М. Євсєєвої “Російська православна церква в суспільно-політичному житті України 1917 – 1921 рр.” (К., 2002), А. М. Киридон «Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917 – 1930 рр.)», В. І. Силантьєва “Влада і Православна церква в Україні (1917 – 1930 рр.)”, О. В. Ткачук “Український церковно-православний рух 1917 – 1921 рр.”. Питанню місця католиків в Українській революції 1917 – 1921 рр. частково приділяють увагу В. Ульяновський, Б. Андрусишин, Н. Рубльова.

В історії України роль католицизму є неоднозначною. Він завжди був дразливим моментом внутрішню та зовнішньополітичної ситуації на українських землях. Особливо в стосунках з поляками – найближчим католицьким сусідом українців. Ці два етноси співіснували поряд протягом століть. В свідомості українських селян міцно укорінились стереотипи “поляк-католик” та “поляк-землевласник”, які поєднуючись вибудовували логічний ланцюжок: “щоб стати землевласником треба бути католиком”. А приклади успішних католиків (поляків-землевласників) були у всіх на виду. Потреби щоденної співпраці і співжиття призводили до неусвідомленої асиміляції [1; 63]. Бажаючи зайняти більш вище соціальне становище та під впливом діяльності католицької церкви частина українців перейшла в католицизм.

Станом на 1897 рік в дев'яти питомих українських губерніях проживало 335 487 католиків, які визнали рідною мовою українську [2]. Це складало майже 40 % всіх католиків, що жили тут. Звичайно, за 20 років до революції 1917 року їх кількість змінилась. Товариство українців-католиків в 1917 р. заявляло про майже мільйон прихильників римо-католицької церкви. Звісно, що цифру можна піддавати сумніву, адже різні політичні та громадські організації схильні перебільшувати свою потенційну соціальну базу. Проте, і заперечувати факт збільшення кількості католиків на поч. ХХ ст. ми не можемо. Факторів такого зростання досить багато. Наприклад, після проголошення Маніфестом в жовтні 1905 року свободи віросповідань багато православних перейшли в католицизм. Це був наслідок скасування російською владою церковної унії. Населення, яке здавна жило в унії, але насильно було переведене в православ'я, тепер переходило до римо-католицької церкви [3; 28], оскільки остання ближча до уніатського світогляду. До того ж, польські католики, реалізуючи власний національний проект, не шкодували зусиль, всіляко підтримуючи такі міжконфесійні переходи. З початком I Світової війни кількість українців-католиків збільшилась за рахунок втікачів з окупованих німцями територій. Даються взнаки і демографічні процеси.

1917 року на українських землях діяли такі католицькі дієцезії – церковні адміністративно-територіальні одиниці: Луцько-Житомирська (центр – Житомир; охоплювала Київську, Подільську та Волинську губернії), Тираспольська (центр – Саратов; включала Херсонську, Катеринославську та Таврійську губернії) та Могилівська дієцезія (осередок – Санкт-Петербург; Чернігівська, Полтавська, Харківська губернії). Всі дієцезії підлягали Могилівській митрополії [4; 136-137].

Українці-католики від революції 1917 року очікували вирішення своїх проблем: етнічної та релігійної ідентифікації у свідомості жителів українських земель; національної школи; національної католицької церкви; свободи віросповідань. Це могло бути здійснено в умовах вільної України. Весною 1917 року в Києві виникає Товариство українців-католиків. Розташовувалось воно поряд з Центральною Радою в київському

Педагогічному музеї. Політична позиція цієї організації не була визначеною. Ймовірно, що її члени й не прагнули до цього. Основне для українців-католиків було долучитись до державотворчості як рівноправні з православними українцями: “У всіх справах віри єднайтесь в громади по парафіях, збирайтесь, радьтеся... У всіх же інших національних, політичних та економічних справах ідім разом, рука в руку з нашими братами українцями православними” [5; 18]. Тобто, для українців-католиків визначальною рисою свідомості була приналежність до української нації, а не до визначеної конфесії. Навіть в назві свого товариства вони надали пріоритет “українцям”, а не “католикам”, поставивши етнічну ознаку на перше місце. Національна ознака особи превалювала над конфесійною. Це йшло на користь консолідаційних процесів в українському суспільстві. Для українців-католиків важлива була єдність з українцями: “Віра не одинакова, але кров і душа однакові – Українські й Україна всім нам однаково рідна мати” [6; 10], а католиків вони виділяли як сегмент українства, протиставляючи себе католикам з інших країн. Київська громада українців-католиків закликала своїх єдиновірців: “селяне, єднаймося з нашими братами в українські селянські союзи, в просвіти, в кооперативи; робітники, вступаймо в українські робітничі організації; інтелігенція та міщане – працюймо в українських культурних інституціях і політичних партіях; солдати, гуртуймося в міцні, залізні українські військові кадри» [5; 18].

Для українців-католиків найбільшою проблемою було формування власних національних та конфесійних ідентичності та образу. Суть проблеми в тому, що люди самі не завжди могли визначити свою приналежність до певного етносу. Особливо це стосується дітей від змішаних шлюбів. Скажімо, дитина носить і польське прізвище, і ходить до костьолу (де служба правиться польською мовою), але мати привчила розмовляти українською. І перед людиною постає питання: хто ж вона? Тобто, якщо конфесійна приналежність не піддавалась сумніву, то щодо національної належності виникали вагання. Якщо людина позиціонувала себе як католика та українця, то з’являвся певний психологічний дискомфорт, адже більшість українців – православні. Проте цей дискомфорт долався через компактне проживання таких громад. Водночас, понад триста тисяч чоловік достатньо усвідомлювали себе саме як українці-католики, заявивши про це під час перепису 1897 року.

Набагато складнішою була проблема сприйняття українця-католика рештою суспільства. В 1917 році на українських теренах відбувалась боротьба між українським, польським та російським національними проектами: “...з одного боку Росіяне хочуть доказати, що немає ніякої України тільки Мала-Росія і роблять заходи, щоби пошкодити нам вирватися на волю, а з другого боку Польські імперіалісти кинулись на нас, щоби по змозі нас спольшити та посіяти поміж нами Українцями ворожнечу” [6; 10]. Великодержавницькі концепції – польська “від моря до моря” та російська “Москва – третій Рим” – планували включити ці землі у свої держави або, хоча б, максимально поширити свій вплив. Українці ж відстоювали природне право вільно жити на своїй землі. Для росіян українці-католики були «чужими» етнічно та релігійно. Якщо православні українці зазнавали національного гніту, то для католиків був ще й гніт конфесійний, адже офіційною релігією Російської імперії було православ’я. Російський уряд включав православних українців до “єдиного русского народу”, а католиків – до польського. Для імперії це було політично більш вигідно. Адже, розділивши українців за релігійною ознакою, зникла “малоросійська” проблема.

Польський державницький рух з такого поділу мав лише позитив. Адже за рахунок українців-католиків збільшувалась кількість “поляків”. А це давало підстави з більшою переконливістю претендувати на “східні кресли”. Українці активно опиралися полонізаційним процесам, які відчувались в першу чергу в релігійній та освітній сферах: “вони [католицькі священники] неширо кажуть нам, що наша віра є Польська віра, вони примушують нас молитися по Польському, сповідатися по Польському, вони нам ставлять Польські школи, куди примушують ходити наших дітей і вчитися не потрібної їм на Україні мови” [6; 10]. Через польську мову богослужінь “українці” ставали “поляками” [7]. Полонізація українських католиків через костьол відбувалась не з ініціативи окремих ксьондзів, особливо відданих польській державницькій ідеї, а централізовано, за вказівкою керівника Луцько-Житомирської дієцезії біскупа Дубовського. Він, на прохання Польського Виконавчого Комітету, видав відозву до католицького духовенства з вимогою працювати на користь польського суспільства [8; 19]. Польська культура проникала і в побут: “Мова в сих [які перейшли в католицизм] семьях українська, але є вплив полонізму” [9; 2]. Проте, така “польськість” українців-католиків не пустила глибоких коренів [7].

Для більшості православного українського суспільства католики були чужими: “Наш народ зве своїх покатоличених братів “ляхами”. Під впливом ксьондзів ... стала гостра ворожнеча меж католиками та православними. Села ділились часами на два ворожі стани” [9; 2]. Народ ще пам’ятав ті кривди, які завдавали католики православним в часи Речі Посполитої. До того ж католицизм в українців-селян асоціювався з “панською” вірою, адже багато поляків були великими землевласниками. До них же пересічний житель села революційної доби не відчував особливого пієтету.

Таким чином, українці-католики приймалися як поляки (в очах польських та російських політиків) або як зрадники (на думку українців). Це створювало для них проблеми, які не були відомі православним українцям: переслідування на релігійному ґрунті, невизнання іншими українцями тощо. Проте, в питаннях про політичні свободи, автономію України, землю вони повністю солідаризувались з рештою національного суспільства.

Відповідно до урядової політики захищувати українців-католиків до поляків і підтримки цього

польським національним рухом на Поділлі, Волині, Київщині створювались школи з польською мовою викладання. Це мало сприяти повній колонізації українського населення. Проте, в українців це викликало спротив. Наприклад, жителі села Яхнівці Авратинської волості Волинської губернії відмовились від послуг польської школи, обгрутовуючи це тим, що "їм "панська" мова ... не потрібна і що зі своєю мовою вони тепер дадуть собі в світі раду" [5; 15]. Проте, справа дещо ускладнювалась у зв'язку з відсутністю українських шкіл, які тільки починали українізуватись. Аналогічною була проблема і з мовою релігійних відправ: "вони [польські великодержавники] підмовляють наших душпастирів ксьондзів, щоб вони нам говорити по нашому навіть в дома, поміж собою, не дозволяли; щоб од дітей наших, як до сповіді йдуть, знання польської мови вимагали" [5; 16]. Отже, для українців-католиків актуальним було питання про створення української національної школи (що співпадало з очікуваннями всього українства) та католицької церкви (це була особлива потреба українських римо-католиків).

До революції 1917 року в Російській імперії католицизм, хоч і визнавався та не заборонявся як, скажімо, деякі протестантські віровчення, та все ж був приниженим. А в поєднанні з українською мовою ставав практично безправним: "коли московські царі зі своїми урядами, загарбавши Україну, однімали од братів наших, українців православних, рідну мову, коли калічили їх в чужій московській школі, ... то над нами католиками вони знущались ще й за віру нашу, переслідуючи нас ще й за те, що ми католики" [5; 3].

Всі ці питання піднімались Товариством українців-католиків. В документах Товариства висувались пропозиції щодо вирішення найнагальніших справ українців католицького віросповідання. Щоправда вони носили не загальнодержавний, а приватний характер. Тобто, внутрішньоконфесійні проблеми католиків мали вирішувати вони самі, а загальнополітичні та економічні питання мали розв'язуватись революційними органами всього українського суспільства. Українське католицьке населення усвідомлювало, що "поліпшити свою тяжку долю вони зможуть не чужими руками, а тільки сами на своїй землі" [5; 13]. А це свідчить про високий рівень громадянської свідомості та соціальної відповідальності, принаймні серед частини українців.

Насамперед, Товариство українців-католиків ставило собі за мету підвищити рівень національної свідомості серед українців римо-католицького віросповідання та відвернути їх від можливої колонізації. В цьому напрямку Товариство вимагало введення української мови як богослужбової в костельох та навчальної в школах: "Вимагайте від ксьондза свого, щоби він говорив до вас проповіді вашою Українською мовою і розмовляв з вами також по Українському. Не йдіть до Польської школи а домагайтеся, щоби для вас заводили школи Українські" [6; 10]. В справі українізації церкви вони відважувались йти досить далеко, аж до вигнання польськомовних ксьондзів і заміну їх українськомовними. Для цього пропонувалось масово звертатись до Житомирського єпископа з вимогою ввести в католицькій семінарії українську мову. Активно пропагувалась і свобода совісті. Зрештою, це демократичне право було забезпечено владою Української Народної Республіки [10; 3].

Ще одним питанням, яке хвилювало українців-католиків була служба в армії на фронтах Першої світової війни. Загальний настрій солдат російської армії був антивоєнним. Проте, революційні зміни в державі посприяли піднесенню військового духу серед солдат. Вони тепер хотіли продовжувати війну для захисту революційних завоювань, яких так очікувало суспільство. В той же час для підтримки цієї тенденції необхідно було задовільнити вимоги солдат, однією з яких була формування частин за національною ознакою. Цим одразу ж скористались поляки. До того ж про їх право на державну незалежність визнав і Тимчасовий уряд, і Петроградська рада. Українцям в цьому, як відомо, було відмовлено. Українізація армії, незважаючи на величезний рух серед вояків-українців, відбувалась повільно, з великою протидією уряду Керенського. Частина українців-католиків була записана в польські військові підрозділи: "Багато наших солдатів з наших таки подільських та волинських селян, через те, що вони католики до польського війська пописали" [5; 17]. Чому вони не відмовлялись переходити до польських частин, сказати важко. Можна припустити, що це пов'язано із особливістю селянського світогляду та психології – наказали, отже треба виконувати. А доля кожного окремого солдата, очевидно, вирішувалась не ним самим, а керівництвом, яке не хотіло вникати в тонкощі етнорелігійних питань. Могла зіграти роль і корпоративність солдат, їх прагнення в страшних умовах війни бути ближче до своїх земляків. До того ж у польській частині швидше розуміли релігійні потреби католика, аніж в православній. Тобто, українець католицької віри надавав перевагу польській католицькій армії перед православною російською. Служба українців в польській армії могла стати на перешкоді Українській державності, у створенні якої Товариство українців-католиків не мало сумніву. Жодна держава не стала б терпіти присутність на своїй території чужоземного війська. А до нього обов'язково зарахували б і українців, що служать у польській армії, адже присяга складалась на вірність Польщі. І такі "польські воїни" мали б невеселу перспективу: "їм безвинно може прийдеться разом із тим польським військом з України до Польщі вибиратись" [5; 13]. А Україна не могла дозволити собі просто так віддавати людські ресурси.

Події 1917 року для українців римо-католицького віросповідання – це "переломова хвилина, коли рішається доля народу нашого", "зірниця волі, яка засіяла для нашої України", "відродження приспаної сили нашого народу" [5; 1], момент коли "засвітило сонце волі й прокидається народ до вільного життя, одбраного нам завойовниками" [6; 10]. Таким чином, українці-католики не залишилось осторонь революції, активно включились в державотворчі процеси, будучи одним із сегментів українського суспільства. В революції вони бачили початок нового життя – вільного, демократичного, справедливого, без національних,

релігійних та інших утисків. Щоправда, за це ще потрібно боротись і “боротьба нас жде ще довга та завзята” [5; 14]. Проте, загальнонаціональний характер революції не дозволить цій боротьбі пройти безрезультатно: “тепер за право наше бути господарями в своїй хаті, встають не так, як в старину тільки князі з дружинниками, не так як пізніше, тільки вояки козаки запорожці – сьогодні боротьбу за волю України взяв у свої міцні руки український селянин, український міщанин, український робітник, зодягнений в московську шинель, український лицарь солдат, і з цих рук нашого права вже ніхто не вирве” [5; 12].

Щодо мотивів створення та діяльності Товариства українців-католиків можна висловити два припущення. Це Товариство було або політичним проектом Центральної Ради з метою поширити українську національну свідомість серед тієї частини суспільства, яка остаточно не визначилась зі своїми етнічними та державницькими пріоритетами, збільшуючи таким чином свою соціальну базу або реальною громадською організацією, створеною під впливом проголошення політичних свобод. В першому випадку, мусимо віддати належне професіоналізмові Центральної Ради. Адже створення “своїх” організацій для залучення нових прошарків населення до підтримки їх ініціатора – неабиякий політичний хід. На користь такої версії говорить розташування Товариства в будинку Центральної Ради. В Україні в той час виникали величезна кількість різноманітних громадських організацій, для яких не вистачало приміщень. І при цьому, Центральна Рада, яка сама потерпала від цієї кризи, надає помешкання для Товариства. Очевидно, мали бути дуже вагомі підстави для такого кроку. В даному випадку це могла бути особлива увага до Товариства українців-католиків. Підтверджує таку думку і наявність в документах Товариства проявів тогочасних політтехнологій, які навряд чи могли б бути висловленими пересічними українцями. В умовах зрослої громадянської активності під час Української революції ініціатива створення Товариства українців-католиків могла йти і знизу, від людей, що отримали надію на покращення свого становища. Такої можливості відкидати не можемо, адже 1917 року в державі виникало безліч різноманітних організацій – спілок, комітетів, рад, товариств. Якщо допустити створення цієї організації Центральною Радою, то вона мусила спиратись на певну підтримку з боку населення, без якої це було б неможливо. Найімовірніше, що у випадку Товариства українців-католиків зустрілись організаторський хист лідерів революції та громадянська активність суспільства.

В будь-якому випадку, зорганізована 1917 року Товариством українців-католиків українська католицька громадськість підняла актуальні проблеми свого існування, розв'язання яких було запорукою успішного та якісного державотворення. Питання української мови, освіти, завершення війни, політичних свобод були складовими загальноукраїнських революційних очікувань. Українці католицького віросповідання спричинилися до збільшення шансів українського проекту на реалізацію, обмеження польських впливів в Україні. Своім існуванням вони допомогли усвідомленню українського етносу як окремишнього від російського: релігійна приналежність могла з певними заувагами використовуватись як ще одна відмінність між двома націями. Рух українських католиків був досить потужним і не припинився із завершенням революції. В перші пореволюційні роки радянська влада змушена була надавати українцям-католикам спеціальної уваги: проводити соціологічні дослідження, розглядати проблему у партійних органах тощо. Щоправда, тоталітарний режим не толерував релігійні організації і швидко «вирішив» в притаманний йому спосіб проблеми українців-католиків.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Kurczak J.M.* Polacy na Ukrainie w latach 1921 – 1939. – Wrocław: wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – 358 s.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Издание Центрального Статистического Комитета Министерства внутренних делъ. Подъ редакціею Н.А. Тройнишкаго. – 1904. – ТТ. 8, 13, 16, 32, 33, 41, 46, 47а, 48.
3. *Кордуба М.* Північно-Західна Україна. – Відень, 1917. – 91 с.
4. *Рубльова Н.* Ватикан і Україна: спроба поширення й збереження римо-католицької ієрархії (1917 – 1939 рр.) // Християнство і духовність. Зб. мат. конф. – К., 1998. – С. 136 – 139.
5. *До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців католиків з Києва.* – К., 1917. – 19 с.
6. *До Українців Р.-Католицької віри* // Громадянин. – 1917. – Ч. 3-4. – С. 10.
7. ЦДАВО. – Ф. 413. – Оп.1. – Спр.172. – Арк. 41.
8. *III Zjazd polski na Rusi.* – К., 1917. – 132 s.
9. *Боржковський В.* Листи з Поділля // Громадська Думка. – 1906. – №10. – С. 1-2.
10. *Сергійчук В.* У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були неохотні. – К.: Дніпро, 2001. – 228 с.